

AZERBAIJAN SINCE INDEPENDENCE

Svante E. Cornell, (New York: M.E. Sharpe, 2011), Hardcover,
485 pages, \$99,95
ISBN: 978-0-7656-3002-5

Doç. Dr. Mehmet DİKKAYA
Kars Kafkas Üniversitesi

Azerbaycan, Hazar Denizi'nin batısında yer alan küçük bir ülke olarak, coğrafi ve stratejik konumu nedeniyle Avrasya'daki önemli ülkelerden birisi haline gelmiştir. Bu ülkeyi önemli kılan unsurlar arasında Avrupa ve Asya arasında bir geçiş noktası olarak görülmesi, zengin enerji kaynaklarına sahip olması ve tarihsel olarak İslam dünyasındaki en erken modernleşme deneyimini yaşamış ülkelerden birisi olması gibi faktörler zikredilebilir.

Bu özellikleri nedeniyle Azerbaycan, Sovyet sonrası dönemde adından en çok söz edilen eski komünist ülkelerden birisi haline gelmiştir. Kökeni Sovyet döneminde ortaya çıkan anlaşmazlıklara dayanan, halen Kafkasya bölgesindeki kronikleşmiş ve çözüm bekleyen konularından birisi olan Karabağ Savaşı ve sonuçları bu ülkenin dünya gündeminde kalmasına neden olan hususlardan birisidir. İlave olarak, 1990'lardan itibaren Hazar petroleri etrafında post-Sovyet coğrafyada kopan fırtına ve güç mücadelesinin merkez ülkelerinden birisi de Azerbaycan olmuştur.

Azerbaycan, Karabağ Savaşı sonrasında 1 milyon civarında mültecinin (ki toplam nüfusun %10'unu aşan bir rakam) sorunlarıyla başetmek zorunda kalmış ve savaşın yaralarını tamir etmek için büyük fonlara gereksinim duymuştur. Bu açıdan önemli bir kaynak olan petrol ve doğalgaz konusunda anlaşmalar paralelinde yaşanan sorunlar, ülkenin iç ve dış politik parametrelerinin şekillenmesinde ciddi oranda etkili olmuştur. Sovyet sonrası süreçte özellikle bağımsızlığın ilk yıllarının sancılı geçmesinde küresel aktörlerin enerji politikaları ve paylaşım savaşları önemli bir rol oynamıştır.

Öte yandan Azerbaycan, Kafkasya ve özellikle Azerbaycan konusunda yoğunlaşan araştırmacıların net olarak sınırlarını çizemediği ve analizlerini nerede başlatıp nerede tamamlayacağını kestiremediği kompleks bir ülke olarak değerlendirilebilir. İran'la olan uzun tarihi ve manevi bağları, Rusya ile uzun zaman devam eden ortaklık ilişkisi ve Türkiye ile kültürel ve tarihi ortak bağlara sahip olması Azerbaycan'ın tarihsel, kültürel, ekonomik ve dış politika bağlamında bu üç ülkenin etki alanından oluşan bir üçgenin tam ortasında bulunmasına neden olmaktadır. Söz konusu üç bölgesel güç ile yakınlığın sağlayacağı avantajlar ile muhtemel çatışma alanlarının getireceği dezavantajlar arasında sürekli bir denge gözetme ihtiyacı hisseden/uzunca bir süre de hissetmeye devam edecek gibi görünen bu ülkede Sovyet sonrası dönemde yaşanan politik değişimler ve son onbeş yılda politik gü-

cün temerküzünde ortaya çıkan otoriteryen eğilimler de bu düzlemde açıklanabilir. Azerbaycan'da iç ve dış politikanın şekillenmesinde temel belirleyiciler olarak da bu üç bölgesel gücün etkisinden söz edilebilir.

Batı ve ABD'nin, Sovyet sonrası dönemde Azerbaycan'ın iç ve dış politika-sında artan etkisinin denkleme dahil edilmesiyle daha da karmaşık hale gelen bu küçük ama önemli ülkede, hem toplumsal değişimin dinamiklerini değerlendiren, hem de ülkenin uluslararası ekonomi politiğinin analizini yapmaya çalışarak çağ-daş Azerbaycan'ın bütüncül bir fotoğrafını çekmeye çalışan Svante Cornell'in ça-bası ve bölgeye ilişkin yaptığı diğer çalışmalarına ek olarak bu araştırma ile alana yaptığı katkı bu yüzden oldukça önemlidir. Yazar, Azerbaycan'ın Batı modernleş-mesine dönük yönünü, Sovyet modernleşmesinin getirdiği katkıları ve gelenek-sel/tarihsel kökenlerini bir arada ve uyumlu bir şekilde harmonize ederek ülke ile ilgili çalışmalar yapan ve genellikle tek yönlü bakış açısına ağırlıklı olarak yer ve-ren araştırmacılardan farklılaşmayı bu şekilde başaramıştır.

Bu çerçevede, Kafkasya'da yaşanan güvenlik sorunları, bölgesel çatışma alan-larının etkileri, Azerbaycan'da iç ve dış politikanın formülasyonu, Türk dış politi-kasının karakteristikleri gibi alanlarda yaptığı çalışmalar ile tanınan Svante Cornell'in, yakın bir zamanda yayınlamış olduğu bu kitap, Azerbaycan'ın Sovyet sonrası iç ve dış politikasına ışık tutan oldukça kapsamlı bir giriş kitabı olma özel-liği taşımaktadır.

On altı bölümden oluşan araştırmanın ilk altı bölümünü, Sovyet öncesi Azer-baycan'dan başlayarak İlham Aliyev dönemine kadar devam eden tarihsel gelişim çizgisi oluşturmaktadır. Bu bölümlerde yoğunluklu olarak ülkenin son yirmi yı-lında meydana gelen gelişmelerin analizi yapılmaktadır. Bu dönemde yaşanan toplumsal/siyasal gelişmeleri sade ve düzgün bir dille kaleme alarak okuyucunun beğenisine sunan yazar Azerbaycan Halk Cephesi'nin yükseliş ve düşüşünden Haydar ve İlham Aliyevlere kadar uzanan güç mücadelesinin analizini yapmaktadı-r.

Takip eden dört bölümde yazarın "Azerbaycan üzerinde duran bir gölge" olarak tanımladığı Karabağ problemi, siyaset ve güç ilişkileri, petrol ağırlıklı ekonomik yapı, kimlik-modernite-gelenek (özellikle İslam'ın toplumsal rolü) bağlamında Azerbaycan'ın toplumsal özellikleri konusu incelenmektedir. Kalan diğer bölümlerde ise Azerbaycan dış politikasının temel parametreleri mercek altına yaturıl-maktadır.

Bu bağlamda diğer bölümlerin yoğunlaştığı alanlar olarak; dış politikanın formülasyonu, İran'daki diğer Azerbaycan ve İran'la ilişkilerin panoraması, ülkede yeniden etkili olmaya çalışan emperyalist güç Rusya ile ilişkiler, en iyi komşu olma veya ağabey rolü oynama arasında tartışmalı bir çizgide bulunan Türkiye-Azerbaycan ilişkileri, nihayet Azerbaycan'ın Batı ile kurduğu bağlar değerlendirilmektedir. Kitap Azerbaycan'ın geleceğine ilişkin öngörülere atıfta bulunan kısa bir sonuç bölümü ile sona ermektedir.

Yazarın uzun yıllar bölgede bulunmanın getirdiği (örneğin lisans eğitimini ODTÜ Uluslararası İlişkiler bölümünde yapması ve sıklıkla Azerbaycan'da bu-lunması gibi) avantajı çalışmaya doğrudan yansımaktadır. Bu durum, Azerbay-

can'a etki eden bölgesel güç merkezlerini iyi analiz edebilmesine imkan vermektedir (örneğin Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini daha rasyonel bir zeminde değerlendirmesi gibi). Ayrıca, çalışmanın akademik niteliğinin yanı sıra, subjektif tartışma alanlarında dengeyi gözetken bir çizgi tutturmuş olması oldukça dikkate değerdir.

Özellikle son zamanlarda enerjiden dış politikaya kadar değişik alanlarda türbülans yaşandığı üzerinde tartışmaların yapıldığı Azerbaycan-Türkiye ilişkileri konusunda Cornell'in saptamaları dikkate değer görünmektedir. Yazara göre, 1995'te Haydar Aliyev'e yapılan suikast girişiminde etkili olan Türk politikacılarının neden olduğu güven krizine ek olarak 2008-2009'da iki ülke arasında yaşanan enerji krizi ve Türkiye'nin Ermenistan'la olan sınır kapılarını açarak diplomatik bağlarını güçlendirme planlarının (protokollerin) iki ülke arasındaki temel sorunları oluşturduğu söylenebilir.

Türkiye kamuoyunda derin bir hayal kırıklığı oluşturan Azerbaycan'ın Türkiye politikasındaki değişimi açıklarken iç ve dış politik ortamın, bağımsızlığın ilk yıllarındaki atmosfere göre her iki ülkede de değiştiğini öne süren Cornell, 2002 yılından itibaren Türk dış politikasında etkili olmaya başlayan Ak Parti iktidarının Türk Dünyası ile derin bir işbirliğine gitme konusunda önceki iktidarlara göre daha az heyecan taşıdığını ileri sürmektedir (s. 359). Öte yandan Azerbaycan'da, 1990'lardaki olumsuz ekonomik ve sosyal tablo tersine dönmeye başlamış ve ülke ekonomisi hızla büyüyerek kendi kendine yetebilen bir düzeye çıkmıştır. Ortaya çıkan bu değişim döneminin bir sonucu olarak ikili ilişkilerin, karşılıklı bağımlılık konusunda 1990'lardakinden daha farklı bir çizgiye oturduğu iddia edilebilir.

Bu bağlamda yazarın temel iddiası, zihniyet ve tarihsel arka plan açısından büyük farklılıklar taşıyan yeni Azeri ve Türk siyasal elitleri arasında kolaylıkla aşılamayacak iletişim sorunları bulunmaktadır. Politik arenada yaşanan bu sorunlara rağmen, toplumsal düzeyde Türkiye-Azerbaycan ilişkileri iki ülkenin ortak geleceği açısından daha fazla vaatkar bir özellik taşımaktadır. Cornell, toplumsal düzeyde ortaya çıkan olumlu görüntüye, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu ülkedeki faaliyetleri ve sivil toplum kuruluşlarının Azerbaycan'da yürüttükleri eğitim hizmetlerinin payına ilave olarak iş dünyasının karşılıklı olarak kurmuş olduğu sıkı bağların neden olduğunu vurgulamaktadır (s. 389).

Sonuç olarak Cornell'in çalışması, geç Sovyet dönemi ve bağımsız Azerbaycan yıllarına ilişkin oldukça güvenilir ve pratik bir gözlemler seti sunmaktadır. İlgili dönemde ortaya çıkan gelişmeler ve yansımalarına ilişkin belli başlı olaylar ve eğilimleri vurgulamaktadır. Tarihsel olaylar ve bölgeler arasında güçlü paralellikler kurarak alan çalışmalarına önemli bir katkı sunmaktadır. Azerbaycan'ın, özellikle enerji politikalarının çeşitlendirilmesinde ve dış politikasının şekillenmesinde 1990'lara göre büyük oranda bağımsız (Rusya, Türkiye, İran ve Gürcistan gibi komşulara daha az bağımlı olacak şekilde) bir çizgiye doğru hareket etmeye doğru evrildiği iddiası dikkate değer saptamalardan birisi olarak görülmektedir.